

К 92
Т 77
18242

АВТОБИОГРАФИЯ

(Животописъ)

на

Анастасия М. Тошева,

учредителка на първата Българска Дѣвическа V-то
класна Гимназия въ Ст.-Загора.

Стара-Загора, _____
др. акц. печ. „Свѣтлина“
1911.

АВТОБИОГРАФИЯ

(ЖИВОТОПИСЪ)

на

Анастасия М. Тошева,

учредителка на първата Българска Дѣвическа V-то
класна Гимназия въ Ст.-Загора.

Стара-Загора, =====
др. акц. печ. „Свѣтлина“
1911.

СПОМЪНИ ОТЪ ЖИВОТА МИ.

Останала единъ день самичка, обърнахъ мислитѣ си къмъ, заминалитѣ задъ меня, 74 години; прихвърлихъ прѣзъ ума си всички лица, между които съмъ се движила, живѣла и ползувала отъ тѣхъ; видѣхъ се останала почти сама отъ онова врѣме: тѣ всички заминали по реда си, а имената имъ, дѣлата имъ постепенно заглѣхвать. Скърбното чувство, което ме обзе при това размишление, наведе ме на мисль, че слѣдъ моята смъртъ всичко, що зная за дѣлата и заслугитѣ на нѣкои достойни хора, ще загине; ще изчезне съ меня остатъка отъ онова врѣме; затова рѣшихъ да напиша нѣкои слаби спомѣни за онѣзи лица, съ които е свързанъ моя животъ, това правя не за мой спомѣнъ, не за моя честь, а за хората, мои благодѣтели, които на врѣмето си сж били полезни, но сега сж забравени. Ето причината на моята автобиография.

Родена съмъ на 1837 год. на 18 януарий. Баща ми се казваше Миху Каличковъ, а майка ми Гана Маркова. На 10 години съмъ била дадена на училище при единъ старъ учитель—даскаль Паню, дѣдо на почтеннитѣ ни съграждани: Петко и Анастасъ Ангелови. Учението тогава почваше съ азъ, буки, вѣди и се продължаваше съ Рибенъ Букваръ, Наустница, Псалтирь и Апостола; на по-възраст-

нитѣ нарѣчени калѣи, се прѣдаваше грѣцки езикъ; пишахме на плочи славянската азбука. Първата своя признателность поднасямъ на този старъ, побѣлялъ учитель и сега е живъ прѣдъ очитѣ ми—сѣдналъ на дюшече и дрѣме, когато ний въ сжботенъ день всички съ високъ гласъ прѣговаряхме изученото. Послѣ продължихъ учението си при учителката, х. Анна, калугерица отъ Калоферския мѣнастиръ, която освѣнъ горѣспомѣнатитѣ науки, прѣподаваше ни и ржкодѣлие — *влачене вълна*. Въ 1850 год. бѣхъ заведена въ Русия—Одеса. Прѣди да описвамъ живота си въ Одеса, трѣбва да спомѣна нѣщо за онази искра, що произведе огъня, който стопли моята душа; за извора, отъ когото протече вода, която разхлади и напои много жадни; ще спомѣна за заслугитѣ на своя благодѣтель, на когото дължа всичко, придобито отъ меня; ще спомѣна за благодѣянieto и заслугитѣ на единъ скромень въ тогавашно врѣме труженикъ, който бѣше лостъ за разкритieto нужда отъ образованието на българката; заслуги неизвѣстни на младото поколѣние и може би, забравени отъ съврѣменниците му. Тѣзи благодѣяния и заслуги сж трудоветѣ и грижитѣ на нашия, починалъ вече, съгражданинъ х. Захарий, нарѣченъ въ Русия Княжески. Нему азъ дължа прѣголѣма благодарность, защото той е причина за отиванието ми въ Русия.

Х. Захарий, като свършилъ учението си въ Габрово при Негово Прѣподобие Отецъ Неофитъ Рилски, билъ учитель тамъ нѣколко години; послѣ заминалъ за Одеса, гдѣто свършилъ курса на Семинарията. Отъ Одеса заминалъ за Москва, послѣ за Петербургъ; въ тѣзи два града той се запозналъ съ много влиятелни лица отъ висшето ру-

ско общество. Въ Русия Захарий Княжески видѣлъ положението на жената въ обществото, степенята на развитието и и добринитѣ отъ образоването на женския полъ; той се рѣшилъ да поработи, да помогне на своя заробенъ народъ, до колкото му позволяватъ силитѣ. Тази, родивша се у него идея, се обърнала на неотстъпно желание—да помогне на своя народъ. Той почналъ съ това: съ помощта на влиятелнитѣ си приятели издѣйствувалъ позволение въ 1849 год.: да се доведатъ нѣколко дѣца въ Русия за образование; да се издържатъ отъ благодѣяние, та послѣ да бждатъ учители и учителки въ България. Като сполучилъ въ най-трудното, намѣрилъ благодѣтелни хора, между които на първо мѣсто бѣше благородния и челоуѣколюбивия князь Самаринъ отъ Москва, Захарий Княжески се завърналъ въ Ст. Загора, убѣдилъ родителитѣ ми, прибра ме отъ учителката х. Ана; почна да ме готви, да пиша съ граждански букви и да смѣтамъ до нѣгдѣ.

На 22 мартъ 1850 год. Захарий Княжески изведе двѣ момичета—меня и братовата си дъщеря, Санда Милкова, облѣчени въ мъжки дрѣхи и съ мъжки имена; освѣнъ насъ двѣтѣ изведе и три момчета: Марко х. Паскалевъ, Анастасъ х. Ивановъ и Димо Милковъ; това наше тайно трѣгване съ коне прѣзъ Балкана до Русчукъ коштуваше много на нашия благодѣтель, който треперяше на всѣкъдѣ да ни не познаятъ стопанитѣ на конетѣ, че сме момичета и да ни издадатъ; та едва въ Гюргево, цѣлувайки земята, благодареше Бога за избавлението ни; тамъ съблѣкохме мъжкитѣ си дрѣхи. Въ Букурещъ се бавихме около 20 дни, причината на бавенето, както послѣ узнахъ, били паспортитѣ; въ Галацъ се бавихме около една седмица

чакахме параходъ, разведоха ни на двѣ, три български кѣщи. Присигнахме въ Одеса; тамъ се запознахме съ благодѣтелни български сѣмейства: Степанъ Димитричъ Тошковичъ, Николай Мироновичъ Тошковъ и Елена Мутева—Калоферци, Палазови и Рашееви отъ Габрово. Изработено било мѣсто за всички ни въ Петербургъ, но одескитѣ приятели убѣдиха благодѣтеля ни да остави насъ — двѣтѣ момичета, като по-малки и съ по-слабо тѣло-сложение въ Одеса, а момчетата да заведе въ Петербургъ. И тѣй ний двѣтѣ момичета останахме въ Одеса. Въ 1850 год. нѣмаше въ Одеса още гимназии, имаше само частни пансиони: руски, френски и нѣмски, имаше и институтъ за благородни дѣвици. Въ частнитѣ пансиони съ 5 класа прѣподаваха учителитѣ отъ Лицея. Насъ, като бждащи възпитателки на българскитѣ дѣвойки, настаниха въ руския пансионъ на г-жа Василева, свършивша курсъ въ Петербургския институтъ. Момчетата — двѣтѣ отидоха въ Петербургъ, а по-възрастния Димо остана въ Одеса да учи занаятъ. Слѣдъ година врѣме Анастасъ се върна боленъ и биде изпратенъ за България; Марко продължаваше ученieto си въ Техническата Академия, но прѣди послѣдния си экзаменъ заболѣлъ и умрѣ въ Петербургъ.

И тѣй азъ и Саша (Саида), нарѣчени сестри подъ обща фамилия Михайлови, бѣхме първитѣ българки въ рускитѣ училища (въ 1850 год.); български младежи имаше въ Одеския Лицей: Савва Филаретовъ, Иванъ Пенчевъ—Брата; може да е имало и други, но азъ познавахъ само тѣзи двамата, които идваха въ пансиона да ни утѣшаватъ въ чуждата за насъ срѣда, между хора съ чуждъ езикъ за насъ; голѣма благодарностъ длѣжа на тѣзи наши съчувственици въ странна земя, далечъ отъ

родители: Богъ да ги упокои и утѣши въ небесното Си царство! Въ пансиона на г-жа Василева класнитѣ дами—учителкитѣ прѣзъ ваканцията ни попригответиха въ руския езикъ, та въ началото на учебната година постѣпихме въ пригитовителния класъ и слѣдъ 3 мѣсеца постѣпахме въ I-й класъ. Голѣми затруднения срѣщахъ отъ незнаенето на руския езикъ и повѣкога съ тѣхъ се съединяваше и жалбата за мама и буба; но утѣшавани и насърдавани отъ настойницитѣ ни, сѣмействата Тошковичъ и Мутеви, малко по малко привикнахме на новия животъ. Отъ друга страна ний бѣхме прѣдмѣтъ за показъ прѣдъ рускитѣ дами, гости на директорката ни, които се вираха въ двѣтѣ българчета, дошли толкова отдалечъ, отъ, непознатата за тѣхъ България и които ужъ говорятъ руски, но съ изкривени въ падежитѣ изрѣчения. Истина е, както по-горѣ спомѣнахъ, въ Одеса имаше български сѣмейства, но тѣ се казвали гърци и дѣцата имъ, родени тамъ, не знаяха български; ний бѣхме за гледане; защото говорихме другъ езикъ и бѣхме дошли толкова отъ далечна страна, ний самитѣ считахме, че сме захвърлени на онзи свѣтъ и никакъ не помисляхме за връщане.

Ний слѣдвахме учението си до Априлий 1854 год., когато всички учебни заведения бѣха разпуснати по причина на опасността отъ Англо-Французкия флотъ, който се показва прѣдъ Одеса. На страстната сѣбота въ врѣме на бомбардирането на града бѣхме изведени заедно съ сѣмейството Тошковичъ на една нѣмска колония, Гилдендорфъ, гдѣто проживѣхме до оттеглянето на флота до Севастополъ и послѣ се завърнахме да продължимъ учението си.

Слѣдъ като благодарителтъ ни, Захарий Княжески пристигна съ прѣселници отъ България отъ Дунавскитѣ села и ги настани въ Бесарабия, ний се прибрахме при него въ Одеса. У него се явила мисль: да подобри клона на бубарството, който поминъкъ билъ много развитъ въ България, но въ примитивенъ начинъ; затова заведе насъ двѣтѣ момичета въ Киевъ, отъ тамъ въ селото Жуковци, дѣто имало заводъ за хранене на буби и за точене на коприна съ усъвършенствуванни машини. Слѣдъ свършване периода за хранене на бубитѣ, понаучихме се да точимъ хубава и тънка коприна. Въ това село подъ надзора на господаря на завода на Чицова, азъ прѣведохъ отъ френски едно ржководство *за хранене на копринени буби* и слѣдъ това се завърнахме пакъ въ Одеса.

Въ продължение на 7 годишното си прѣбиване въ Русия, като не бѣхме се връщали поне веднѣжъ въ България, ние бѣхме разбъркали българския езикъ съ руския и почти го бѣхме забравили; защото въ пансиона строго ни се забраняваше, да говоримъ помежду си български; слѣдъ 4 мѣсеца, като се поулеснихме въ руския езикъ, принудени бѣхме да говоримъ французки езикъ (тогава на мода бѣше французкия езикъ); по разходкитѣ и градинитѣ се чуваше отъ интелегентното общество, особено отъ дамитѣ, само французкия езикъ. Като видѣ нашата босота въ българския езикъ и навика ни да говоримъ повече руски и французки, благодарителя ни З. К. ни заведе въ една българска колония, близо до Одеса — Кубанка, дѣто проживѣхме 2 мѣсеца и отъ тамъ въ село Каторжина между българи селяне, които запазили обичаитѣ си, езика си и носията си. Поживѣхме два мѣсеца между тѣзи българи;

припомнихме си всичко наше; донѣгдѣ се побългарихме, почувствувахме да се яви у насъ нѣщо, като привързаностъ къмъ България и българския народъ; защото, нека си го изповѣдамъ чистосърдечно: азъ бѣхъ станала чисто рускиня — всичко руско бѣше близко до сърдцето ми, радваше ме. Благодарение на тѣзи селяни—българи, родени въ Русия, но запазени отъ руското влияние, поумали се у мене любовта къмъ руското; остана само признателността къмъ тѣхнитѣ благодарѣния; почнахъ да обичамъ България; но въ сжщото врѣме не забравяхъ и сега дори живо спомиямъ памѣтта на благодарителя си, Князь Самаринъ отъ Москва.

Настъжни най-послѣ радостната за насъ 1857 година: на 3-й май прѣзъ Цариградъ, гдѣто се бавихме цѣла седмица, безъ да видимъ нѣкои забѣлжителни мѣста, прѣзъ Одринъ пристигнахме въ Ст.-Загора. Като на бждащи учителки и просвѣтителки бѣше ни направено блѣскаво посрѣщане: родителитѣ ни бѣха излѣзли и ни очакваха въ с. Арабаджиево (Коларово) други граждани младежи начело съ кръстника ми, покойния Стамо х. Вълчевъ, баща на генералъ Велчевъ, бѣха излѣзли въ Муратлийската кория съ печени агнета: при влезенето ни въ града тѣснитѣ и криви улички бѣха задрѣстени съ посрѣщачи, а прѣдъ кжщата на благодарителя ни бившата ни учителка, калугерицата х. Ана, наредила всичкитѣ си ученички, за да ни целунатъ ржка; положението бѣше затруднително — уморени отъ пжтъ, съ талига, развълнувани отъ радостната срѣща съ милитѣ до сърдцето ни и разчувствувани отъ честта, която ни се оказваше, ний бѣхме длъжни въ знакъ на признателностъ къмъ учителката да цалуемъ всѣко дѣте. Влѣзохме въ двора и тамъ пълно: стаитѣ натѣпка-

ни съ жени—всѣки желае да види новитѣ учителки; потъ тече отъ насъ; щѣше да ни прѣпадне отъ притеснение и горѣщина. най-послѣ всичко утихна; ний стоимъ между своитѣ, като уплашени; като че сънуваме; като чужди за всичко окръжающе ни... послѣ почнаха да идватъ гоститѣ — мжже и жени, да рѣкатъ, „добрѣ дошли“ на новитѣ учителки.

Слѣдъ като се свършиха посѣщенията, ний си починахме и се опомнихме въ новата обстановка, трѣбваше да се заловимъ за работа. Благодарителтъ ни З. Кн. вмѣсто да почне да реализира желанието на пожертвователя за образованието ни, благородния Князь Самаринъ, вмѣсто да изпълни очакването на гражданитѣ— да отвори училище, незная по какви съображения, нареди донесенитѣ отъ Русия машини и насъ настани да мѣкнемъ коприна. Тази неочаквана и неумѣстна постъпка произведе охладяване между благодарителъ ми и цо-влиятелнитѣ граждани. Прѣзъ септемврий 1857 г. по настояването на приснопаметнитѣ наши граждани: х. Господина Славовъ и Иванъ Стояновъ отворихъ въ метоха при църквата „Св. Димитрий“ дѣвическо училище, въ което сѣ събраха 24 ученички, взети отъ учителката Тодорка, ученичка отъ Сопотския мѣнастирь; на тия 24 ученички почнахъ да прѣподавамъ: четене, писане, законъ Божий, смѣтане и ржкодѣлие. Благодарителтъ ми заедно съ съученичката ми Саша отвориха училище при църквата „Св. Богородица“ въ махлата Акарджа. Нѣкои отъ тогавашнитѣ ми първи ученички, отъ които повечето не сж вече между живитѣ, ще спомѣна за утѣшение на потомцитѣ имъ, че тѣхнитѣ майки сж биле пърлитѣ ученички въ училището въ 1857 год.: Мариго Псалтова, майка на Г-жа Дишпини Анастасъ Ангелова, Парашкева Та-

чева, майка на Г-на Д-ръ Кожухаровъ, Бонка Бойчева, майка на Г-на Антона Митовъ, живописецъ и Борисъ Митовъ, директоръ на дѣвическата прогимназия въ Ст.-Загора, Теофану Анастасова, съпруга на Г-на Д-ръ Хр. Павловичъ, Марийка Стоенчева, майка на Г-на Андрея Ходжевъ, Парашкева х. Господинова, братовчедка на Г-жа Ана Козарова и Анка Иванова, дъщеря на училищния настоятелъ Иванчо Стояновъ; всички горѣизброени не сж вече между живитѣ, останали сж отъ това врѣме живи само г-жа Ана Танева, сега Папазова и Мария Колчева, сега х. Иванова х. Дечева.

Слѣдъ направения прѣгледъ за успѣха на ученичкитѣ въ края на учебната 1857 — 1858 год. училището се затвори по причина на опустошителна епидемия, гърлоболъ, която покоси много дѣца и ученички, мѣжду които бѣха и двѣтѣ дѣца на Иванча Стояновъ, затвори се и не се отвори вече чакъ до 1863 год. Ученичкитѣ ми отъ Казанлъкъ, които живѣяха у мене на пансионъ и слѣдъ затварянието на училището останаха при мене да се учатъ на рждодѣлие, довнесено отъ менъ отъ Росия и ново за България: шиене по канва, бродирание по хасе, тюль и гюпюръ. Това наше едногодишно училище бѣше като проблѣскъ, като слаби искрици, че се готви нѣщо по сериозно, но не дозрѣло и ненаврѣменно още.

На 15 Декемврий 1858 год. се годихъ и на 1 Февруарий 1859 год. се извърши обрѣда на вѣнчанието ми съ Тоша Тошевъ, търговецъ съ мѣдни издѣлия. Азъ трѣбваше да се захвана съ домакинство, да уреждамъ кжща, за което въ 7 годишното ми живене въ Русия нищо даже не бѣхъ чувала: по тогавашното понятие на руския народъ благороднитѣ дѣвици, мѣжду които се движехме и

ний, не трѣбва даже да приближаватъ до готварницата, нито да се разговарятъ съ слугитѣ; за послѣдното запрѣщение два пжти въ пансиона съмъ била наказана—носихъ пачаврата забодена на пристилката ми, а това бѣше за голѣмъ срамъ. Сега оженена, намѣрихъ се въ необрано лозе: нищо не зная, отъ гдѣ да го захвана и кждѣ да го свърша, червя се и се потя. Благодарение, че попаднахъ въ добро семейство: мжжъ добъръ, разсѣдливъ, свекърва-ангелъ, учеше ме, ржководише ме, като дѣте. На 18 Декемврий 1859 г. роди ми се първо дѣте мжжко, Стефанъ, сега генералъ, а на 2 Септемврий 1862 г. — второ — Свѣтославъ, сега лѣсничей. Ако и занята съ домакинството, като съпруга и майка, неотстъпно ме мжчеше мисълта, лелѣяна толкова години въ гжрдитѣ ми, идеала ми, цѣлта ми, която не можахъ да достигна — да бжда полезна на своитѣ сестри българки; да имъ прѣдамъ това, което съмъ получила даромъ; тѣзи мисли неотстъпно ме мжчиха, почнахъ да слабѣя.

Най послѣ, изпълни се желанието ми: отвори се училището. За отварянето на училището ни спомогна слѣдующето обстоятелство: въ Ст.-Загора пристигна една протестанска колония на чело съ ревностния мисионеръ, Байнктонъ. Слѣдъ като се запозналъ съ гражданитѣ, той, съ помощта на учителка българка протестантка, отворилъ дѣвическо училище въ кжшата, гдѣто живѣеше. Като тактиченъ и ревностенъ мисионеръ съ присторено доброжелателство за просвѣтяване българския народъ въ истинското христово учение, той открито манифестираше горѣщо желание за просвѣтата на града Ст.-Загора. Съ тази своя мисионерска тактика Баинктонъ успѣ да привлѣче къмъ себе си по-първитѣ граждани, които го приеха за истин-

ски доброжелателъ, та изпратиха дѣцата си въ отвореното протестанско училище. Съ проповѣдитѣ си, съ музиката и пѣснитѣ и съ явнитѣ молитви за благоуспѣването и освобождението на българския народъ, Баинктонъ привлече и господжитѣ на по-първитѣ граждани, които вмѣсто да отидатъ въ църква, отиваха на протестанската проповѣдь. Протестантитѣ прибраха въ училището нѣколко бѣдни ученички и ги улесняваха въ всичко; за по-лесно достигане гонимата цѣль—пропагандиране—тѣ отвориха пансионъ и прибраха ученички отъ околнитѣ градове. Такова течение на работитѣ стрѣснало по-благоразумнитѣ Ст.-Загорски граждани, на чело съ многозаслужившия въ учебното дѣло х. Господинъ Славовъ и ги принудило да взематъ мѣрки за прѣмахване на угрожающето народа ни зло. Тѣзи далгovidни граждани, сплотени въ едно цѣло, рѣшили да дадатъ отпоръ на пропагандата и захванали да убѣждаватъ съгражданитѣ си въ лошитѣ послѣдствия отъ отваряне на протестантско училище за дѣвици—бждащи майки. Дошли до съгласие да дѣйствуватъ за прѣмахване опасността въ самото зачало, тѣ потърсиха меня. Членоветѣ на черковната община убѣдиха съпруга ми, да се постави по-горѣ отъ безумнитѣ нападения, че *за пари прави жена си даскалица*, а да се съедини съ тѣхъ и да работи за доброто на града и народа, нагледно и съ примѣри му прѣдставиха пагубнитѣ сѣтнини отъ загнѣздяването на протестантитѣ по мѣжду ни съ своето протестанско училище, на което цѣльта е, да разклати православието и да раздѣли народа ни. Най силно влияние направиха убѣжденията върху ми, да взема учителска служба за противодѣйствие срѣщу враговетѣ на православието и народността ни; ако ли не се затека да

помогна съ тѣхната подкрѣпа на народа си, то Божието проклятие (казваха ми тѣ) и народното прѣзрѣние ще падне върху ми; защото руския народъ (Князь Самаринъ) е жертвоваля за образованието ми; та съмъ била длѣжна, да не закопамъ придобитото, а да го посѣя, съ което ще изпълня дълга си къмъ народа си и съ това ще изпълня желанието на своя благодѣтель, Захария Княжески.

И тѣй на 24 Августъ 1863 год. при църквата „св. Никола“ се отвори въ Ст. Загора първото класно училище при многобройна публика съ кратка рѣчь, съ която се канеха гражданитѣ, да се затекатъ единодушно да подкрѣпятъ това народно — дѣло — отваряне на българско класно училище. Остарѣлиятъ учителъ Петку се оттегли на почивка и ученицитѣ му на брой 32 съставиха класа на новооткритото училище съ пригответеленъ класъ и съ еднаква съ мжжкото училище програма. Отвори се широко, но трѣнливо поле за работа при малко и неопитни работници; трѣбваше да се почне борба съ врагове, силни въ всѣко отношение; но благодарение на училищнитѣ настоятели, които ме насърдчаваха и подкрѣпяха въ труднитѣ минути и непрѣдвидени случки, азъ споредъ силата и познанията си почнахъ да работя. Особенна благодарностъ длѣжа на покойния х. Господинъ Славовъ, който ме ръководеше, като сжщи баща. Голѣми трудове и грижи трѣбваше да положи за отстраняване прѣдразсждѣка, че жената може да мине безъ учение; трѣбваше да се убѣдяватъ най първо майкитѣ въ ползата и нуждата за образованието на жената; трѣбваше да се работи тактично и умѣло за прибиране на ученикитѣ отъ протестанското училище; ето защо всѣки недѣленъ день отъ

черква се канеха госпожитѣ въ училището, гдѣто приготвена, тълкувахъ имъ нѣкой текстъ отъ прочетеното въ черквата, евангелие, или имъ държахъ кратка рѣчь за образование то на жената, за възпитание на дѣцата, особено наблѣгахъ на религиозното възпитание въ духа на православието. Какви ли сж били тогавашнитѣ ми проповѣди и поучения отъ Евангелието и бесѣдитѣ ми за образованието и възпитанието на женския полъ, не мога да си ги прѣдставя, безъ да се причервя за оскъдността и простотата имъ! Но на врѣмето си тѣ принесоха плодъ; Богъ благослови труда ми: ученичкитѣ гражданки малко по-малко се прибраха въ нашето училище.

Но и протестантитѣ не бездѣйствуваха: като видѣха, че съ отварянето на дѣвическото българско училище се подкопаватъ основитѣ на тѣхното и се осуетява главната цѣль на идванието имъ въ Ст. Загора, тѣ употрѣбиха всевъзможни срѣдства за противодѣйствие; обърнаха внимание и усърдие въ проповѣждане по частни кжщи, по читалища и пазари; тѣ туриха за агенти на пропагандата облагодѣтелствуванитѣ отъ тѣхъ български възпитаници отъ тѣхното училище, които излѣзоха по-ревностни проповѣдници на протестанството срѣщу православието; почнаха да късатъ св. икони, да наричатъ православнитѣ идолопоклонци и да отричатъ кръстното знамение. Враждата и нападкитѣ се усилиха, достигна се до тамъ; щото едно дѣтинско ученическо немирство—хвърляне камъни върху прозорцитѣ на училището имъ — се счете за нападение върху святилището имъ; това се случи въ врѣмето на мисионерина Морса, който за тази случка даде въ сждъ нѣкои съсѣдки, излѣзли да видятъ причината на глѣчката; дѣлото се свърши съ посрѣдни-

чеството на властта, която помири двѣтѣ страни. Това послѣдне бѣше причина да се затворятъ вратитѣ на много видни кжци за протестантитѣ и никакъвъ достѣпъ да не имъ се позволява въ училищата. Тука срѣщахъ голѣми неприятности, тѣ по всѣки начинъ глѣдаха да се вмжкнатъ изново.

Въ 1865 г. училищното настоятелство изпрати три ученички—двѣ отъ нашето училище Смараиди Начева (сега Коларова), Желка попъ Иванова и Зюмбюля Ив. Талимова, ученичка отъ протестанското училище, въ Бѣлградската висша дѣвическа школа за разширение кръга на нашето училище. Изпрати и 3 момчета: Петъръ Ивановъ, Мирчо Атанасовъ и Георги Беневъ въ сжщия градъ за бждащи високообразовани учители.

Въ сжщата година при училището се уреди женско дружество „Майчина Грижа“ за помагане на бѣдни ученички и за самообразование на членкитѣ. За убѣждение и насърчаване на съгражданкитѣ си, за разкриване ползата отъ такова дружество четири недѣлни дни държахъ рѣчь по училищата при всѣка църква. Отъ първото събрание при църквата „Св. Никола“ се позна, че се разбра ползата отъ прѣдложения начинъ на саморазвитие, госпожитѣ се надпрѣварваха въ паричнитѣ си вноски и се записаха за членки. Особена трогателна глѣдка, докаравша сълзи, бѣше явяването на една стара почетна жена, майка на приспомятнитѣ ни съграждани — Братя х. Пенчови, преперяща, подкрѣпена отъ снахитѣ си, дойде въ събранието съ подарѣка си и се обърна къмъ присутствующитѣ съ тѣзи думи: „Ами стари баби приемате ли помежду си за членове“? Хайде, нека Богъ ви благослави и ви помогне въ работата, която сте захванали! Тя бѣше най-старата между членкитѣ и най-щедрата подарителка. Почтениятъ

учителъ, Атанасъ Ивановъ, нареди устава и стана подпрѣдседателъ, а г-жа Ташка х. Госпоудинова Славова за прѣдсѣдателка.

Българското училище при всичкитѣ прѣдразсѣдъци и спънки отъ много страни растеше, на прѣдваше съ подкрѣпата на настоятелството и се усиливаше въ броя на ученичкитѣ, та стана нужда за още една учителка; услови се една отъ протестантското училище, Тонка Бойчева подъ мой контролъ и вѣдомство. Най-послѣ и моето здраве се сломи, едно отъ усилена тѣжка работа, друго отъ нехигиеничното помѣщение на училището: двѣ отъ стаитѣ бѣха направени въ хизбата подъ мжжкото училище, тѣзи двѣ стаи бѣха влажни и тъмни. Достойниятъ и единственъ тогава въ града ни Докторъ, Хр. Павловичъ, училищень настоятелъ, ме принуди да напустна училището, противъ желанието си. На 16 май 1866 год. слѣдъ направения прѣгледъ за успѣха, азъ напустнахъ училището и по съвѣта на д-ра заминахъ за лѣчение въ село Енина. Въ началото на учебната година на мое мѣсто прѣмѣстили отъ мжжкото училище многозаслужилия въ Ст. Загора, Атанасъ Ивановъ, извѣстенъ подъ името „Даскалъ Атанасъ“. Като починахъ една година и се подобри здравето ми, слѣдъ завръщането ми отъ с. Енина, Д-ръ Павловичъ ми прѣдложи да заема пакъ службата си, като ми условиха още една помощница, учителката Пенка Стойчева, а учителя Атанасъ Ивановъ се върна пакъ въ мжжкото училище. И тъй въ училището, което имаше три класа, бѣхме: азъ, Тонка Бойчева и Пенка Стойчева. Гражданитѣ отъ махлата „Акарджа“ построиха при църквата Св. Богородица много красиво и удобно здание за дѣвическо училище, та се прибрахме тамъ; на освѣщението на зданието на 21 Ноемврий ~~престави~~ Введение въ

храмъ на Св. Богородица държахъ рѣчь за възпитанието въ свръзка съ възпитанието и живота на Прѣсвята Дѣва Мария; този празникъ се установи за патроненъ на дѣвическото училище.

Завърнаха се изпратенитѣ ученички въ Бѣлградъ; въведоха се въ училището нови прѣдмѣти: Физика, Химия, Педагогика, Етика и училището съ разширена програма бързо успѣваше и достигна да извади ученички отъ 5 класъ въ 1868/69 учебна година.

Свършившитѣ ученички се разпратиха за учителки тамъ, къдѣто се почувствувахе нужда за отваряне на дѣвическо училище. Много градове се отнасяха до Ст.-Загора, общинитѣ телеграфически искаха учителки отъ нашето училище, нѣкои искаха дори отъ III-то класнитѣ ученички. При училището ни се отвори дѣвически пансионъ, управлението на който се повѣри на учителкитѣ: З. Талимова и Желка попъ Иванова, събраха се доста ученички отъ Сливенъ, Казанлъкъ, Горня-Орѣховица, Търново, Балчикъ, Добричъ и Котелъ.

Отъ свършившитѣ ученички бѣха разпратени въ началото, до колкото помня, за учителки въ слѣдуюшитѣ градове: Стоянка Гергева (Сливкова) въ Охридъ, Зюмбюля Петрова (Тумпарова) въ Велесъ, Зафира Димитрова въ Щипъ, Еленка Петрова (Вацова почин.) въ Плѣвенъ, Екатерина Иванчова (Кимрянова) въ Елена, Тинка Стойчева (Д-ръ Стаменова) въ Горне-Орѣховица, Пенка Друмева (Пенчова почин.) въ Габрово, Екатерина Рашева (Миленкова) въ Ломъ, Мария Русева въ Пиротъ, Екатерина Александрова въ Нишъ, а Теофана Ненонова (Попова) оставихме за учителка въ Ст.-Загорското 5 класно училище; имаше и други, отъ които прося извинение за забравянето имъ; защото

училищната архива се унищожи на 19 Юлий 1877 г., а старческата ми памет не запазила всички имена, на мораянитѣ сѣмена, прѣснати въ него врѣме отъ Старо-Загорското училище.

Слѣдъ завръщането на тритѣ учителки отъ Бѣлградъ, азъ считайки, че съмъ изпълнила дълга си спрямо народа си, желяехъ всѣка година да бжда вече освободена отъ учителството; но настоятелството отказваше да изпълни желанието ми съ доводи, че училището, като е достигнало да обръща поглѣдитѣ на другитѣ градове върху си, трѣбва да върви напредъ; та не можали да ме освободятъ; защото младитѣ учителки, ако и съ свѣжи сили и познания, ако и енергични и трудолюбиви, но сж млади и неопитни въ житейското течение, та имало се нужда отъ менъ и азъ останахъ.

Учителската ми дѣятелность въ Ст.-Загорското училище се продължи до 1870 година, когато азъ напустнахъ по една случка, въ която ужъ азъ съмъ вземала прямо участие — сгодяването на учителката Желка попъ Иванова, Бѣлградската възпитаница, за мой сродникъ, синъ на училищенъ настоятель; послѣдния Петръ Сливковъ направилъ този годежъ съ съгласието на х. Господина Славовъ, като далъ писмено задължение, че и слѣдъ свадбата учителката ще учителствува. Въ този годежъ нѣмаше нищо нелегално, нищо за докaчeниe, но единъ отъ настоятелитѣ заинтересуванъ, искалъ да развали този годежъ и като несполучилъ, рѣшилъ да отмѣсти мене, та подбуди едната отъ учителкитѣ, на която името примѣлчавамъ и тя си дава оставката; защото не желяе да учителствува заедно съ мене. Като се научихъ за това, азъ сама напустнахъ училището, за да не става приична да напустне онази, която е задъл-

жена да учителствува. А пъкъ азъ считайки, че съмъ изпълнила дълга си, като съмъ учителствувала $7\frac{1}{2}$ години, помолихъ настоятелството, да ме освободи отъ 1 априлий. Слѣдъ три дни получихъ на едно листче книга уволнение съ слѣдующето съдържание: „като виждаме Вашето слабо здраве, страхуваме се да не отслабнете още повече, зато ва Ви уволняваме“. Това уволнение бѣше подписано отъ трима настоятели: Иванча-Брата, Петко Сахатчията и даскалъ Минча Бановъ; другитѣ настоятели не искали да го подпишатъ. За толкова трудове и старания по въздигне на училището имъ, за придобитата похвала на града имъ, азъ получихъ такава благодарностъ! Бѣхъ запазила това *листче книга* и щѣхъ да поржчамъ, да ми го турятъ въ гроба, както Колумбъ заржчалъ да заровятъ съ него и оковитѣ му; но пожара въ 1877 год. унищожи този паметникъ отъ неблагодарностъ, пригълнахъ този хапъ, ако и да бѣше горчивичекъ! До тукъ се свършва първата ми учителска дѣйностъ въ Ст. Загора.

Габровскитѣ училищни настоятели: г. г. Иванъ Златинъ, Пенчо Селвелиевъ, Станчо попъ Цаневъ и Цанчо Пенчовъ, като се научили, че съмъ свободна, проводиха г-на Станча и ме условиха за учителка; на 15 априлъ азъ заминахъ за Габрово, гдѣто заварихъ училище съ два класа и съ двѣ учителки: Тонка Бойчева, бивша моя колега въ Ст.-Загора и Мана Попова; заживѣхме задруженъ животъ; запрѣтнахме се да поставимъ Габровското Дѣвическо училище на подобающата му и съотвѣтна съ мъжкото училище висота. Почнахъ и тамъ сказки и бесѣди, спомагана отъ колегитѣ си и поддържана отъ настоятелството: наредихме и женско дружество „Майчина Любовь“ което растеше, крѣп-

неше и за кжсо врѣме почна да става примѣръ за подражание. На другата година настоятелството се съгласи и отвори дѣвически пансионъ, гдѣто двѣ габровски ученички се издържаха отъ женското дружество, постъпиха ученички-пансионерки и отъ околнитѣ градове. Тѣй като числото на ученичките се увеличи и програмата се разширочи, то се яви нужда отъ учителки; училищното настоятелство командирова отъ мъжкото училище нѣколко учители (наскоро пристигнали отъ Русия) г. г. Ив. Гюзелевъ по Математика, Р. Каролевъ по Педагогика, П. Генчевъ по Литература, Ан. Маноловъ по Физика и Ц. Гинчевъ по Химия. Слѣдъ тази наредба стекоха се много ученички въ пансиона; ще спомѣна имената на нѣкои отъ габровскитѣ пансионерки: отъ Ломъ: Витка Пишуркова, Еленка Иванчева и Евтими; отъ Търново: Виктория Живкова, Райна и Бовка х. Николови; отъ Свищовъ: Еленка Иваницова, Замфирица и Веселина Алекови; отъ Пазарджикъ: Теофану Велискова, Елена Серезлиева; додоха отъ Ст.-Загорския пансионъ четири ученички, три отъ Горня-Орѣховица: Стефани Стефанова (Гюзелева), Зойка (Обрѣйкова) Филипова и Еленка Спиридонова и отъ Търново: Тодорка Кънчева (генер. Ряскова). Пансиона отъ начало бѣше издържанъ отъ настоятелството, управляванъ отъ меня и контролиранъ отъ комисия, състояща отъ двама настоятели, по послѣ се остави на наше издържане и управление подъ контрола на настоятелството. Услови се още една учителка, руска възпитаница, Ана Владигерова, съпруга на учителъ отъ мъжкото училище, а Тонка Бойчева се ожени за учителя Д. Витановъ и двамата заминаха за Ст.-Загорското училище; доведоха се отъ Ст.-Загора още три учителки: Анка

Николова (Ангелъ Добрева), Марийка Стоянова (Рачева) и Василка Димитрова.

Въ 1874/75 уч. година Габровското училище даде своя плодъ: извади ученички съ петокласно образование; нѣкои отъ тѣхъ се настанаха за учителки въ класното училище: Тота Венкова (Д-ръ Венкова) и Деша Петрова (Станчева), а нѣкои въ основнитѣ училища.

Въ Габрово продължавахъ учителството, си като главна учителка и като управителка на пансиона до 1876 год.; споредъ контракта си азъ бѣхъ длъжна да учителствувамъ още една година, но по съвѣтитѣ на пансионния ни лѣкаръ, г-на Алекси Христовъ, който убѣди училищното настоятелство да ме освободи, азъ напустнахъ училището и се отеглихъ на почивка. За своя замѣстница въ училището и пансиона рекомандувахъ Зюмбюля Талимова, Ст.-Загорската си колега и слѣдъ пристигането ѝ прѣдадохъ и всичко и си заминахъ за Ст.-Загора съ благодарителенъ адресъ отъ училищното настоятелство и отъ женското дружество за трудоветѣ ми въ учебното дѣло въ Габрово.

Отъ providението се било наредило, да изпитамъ и азъ наедно съ другитѣ горчевината на 1877 год. за Ст. Загора: да имамъ контрактъ за една още година, но да бжда принудена отъ болестъ на напустна, за да изпатя — изгубя всичко!

При встъпването на рускитѣ войски въ Ст.-Загора азъ бѣхъ прѣдсѣдателка на комисията, състояща се отъ млади дѣвици за посрѣщане, за даване букети съ привѣтствени рѣчи, да пѣятъ пѣсни за щастието, че ще видимъ своитѣ избавители; въ моята кжша се изучи руския химнъ: „Боже, Царя Храни!.. У мене тайно се уши знаме, ижпровизирано отъ фустаъ, което носеше една ученичка, кога

излѣзохме въ „бадемликя“ да посрѣцнемъ първия отрядъ на Донскитѣ казаци. Голѣмо бѣше очудването на Генералъ Гурко, когато му подадохъ букетъ и съ малко вѣнче украсихъ сабята му съ благопожелание: съ тази сабя да расчисти пѣтя до Цариградъ; говорихъ му руски, той съ явна радостъ изговори: „удивлюсь что за балкана въ самой серединѣ Турци, я слышу рускiй языкъ!“ Генералъ Столетовъ заплака отъ умиление, когато при посрѣщането му съ опълченцитѣ му подадохъ букетъ и го поздравихъ; послѣдния радостенъ день бѣше, когато се явихме цѣла комисия въ двора на Стама х. Вълковъ и пѣяхме прѣдъ великитѣ князе: Николая и Евгения Максимилиянови пѣсента, съставена отъ г-на Славейкова: „Рускiй царь е на земята най-великъ отъ всички прѣвъ; руситѣ сж наши братя, наша плѣтъ и наша кръвъ“, повикана бѣхъ горѣ, да привѣда съдържанието на пѣсента.

На 18 юлий вечерта подплашени съ извѣстието, че черкезитѣ навлѣзли въ града, излѣзохме отъ града съ намѣрение, утрѣ пакъ да се върнемъ, избѣгахме съ праздни рѣцѣ и не се върнахме вече; това общо нещастие за града ни, бѣше най-чувствително за мене; назначена за посрѣщане азъ забравихъ всичко въ кѣщи, не се приготвихъ за всѣка случайность. Прѣзъ нощта пѣшкомъ съ дѣцата си до с. Дервеня, отъ тамъ съ коне до Мъглижъ, Трявна и Габрово, кѣдѣто едвамъ се опомнихме — познахме, че сме вече бѣдни; защото ни дадоха дрѣхи за прѣобличане; благодарение на приятелитѣ ни: Христа Манафѣвъ и Ангелъ Добревъ, дадоха ни се и пари за пѣтуване; отъ Габрово заминахме за Търново, отъ тамъ за

Свищовъ, мислихме да отидимъ до Одеса, но съпругътъ ми се разболя и проекта ни не се изпълни. Намѣрихъ се на чужди градъ, съ боленъ мъжъ, съ малко дѣте, съ празни рѣцѣ въ добавкъ на туй голѣмиятъ ми синъ Стефанъ се върна тайно въ Търново и се записалъ войникъ, за да отмъсти на Турцитѣ, както ми пишише за разорението ни: положението ми бѣше незавидно.

Слѣдъ оздравяването на мъжа ми, получихъ покана отъ женското дружество въ Търново да отида да прѣдавамъ руски езикъ, отъ който се имало голѣма нужда; върнахъ се; азъ отворихъ курсъ, прибрахъ по-възрастнитѣ момичета и почнахме на 16 октомврий работа. Но училището потрѣбва за болнитѣ и раненитѣ, та се прѣмѣстихме въ една църковна стая; прѣдаването слѣдваше само сутрина, а слѣдъ обѣдъ, както и прѣди почването на занятието, изпълнявахъ службата на сестра милосердна—давахъ лѣкарство на болнитѣ въ училището и имъ пристоявахъ.

На 8 февруарий 1878 год, съпруга ми замина за Ст.-Загора (Балкана бѣше вече въ руски рѣцѣ), азъ останахъ да продължавамъ работата си; въ това врѣме направихъ голѣма глупостъ, която никога нѣма да си простя: по поканата на руския фелдшеръ влѣзохъ въ отдѣлението на тифознитѣ и се побавихъ 5 — 6 минути, като изслушвахъ послѣднитѣ желаня на нѣкои. Слѣдъ 8 дни на 20 февруарий почувствувахъ трѣпки и лѣгнахъ въ лѣгло; какво е ставало послѣ съ мене, нищо не зная; слѣдъ като се свѣстихъ, видѣхъ майка си и съпруга си дошли отъ Ст.-Загора. На 1 мартъ слѣдъ като се поусилихъ, бѣше рѣшено, да се върнемъ въ Ст.-Загора: защото не ми бѣше вече възможно

да учителствувамъ; но врѣмето се развали, падна дълбокъ снѣгъ, ний отложихме пжтуването си. На 5 мартъ съпруга ми се разболѣ отъ възпаление на мозъка и на 15. прѣдаде Богу духъ! Останахъ вдовица съ три дѣца. Сама още слаба, на чужди градъ, съ празни рѣцѣ; на 4-я день съ дѣцата си и майка си излѣзохъ отъ Търново; малкото ми дѣте, заболело отъ тифозъ, умрѣ въ рѣцѣтъ ми на коня; закопахме го на едни колиби, Маневци, неопѣто и продължихме пжтя си. Въ Ст.-Загора ме очаквала друга неприятность; турската кжща приготвена за насъ отъ покойния ми съпругъ, бѣше заета отъ други хора, които бѣха болни на лѣгло; нигдѣ нѣма подслонъ, а града изгоренъ, разоренъ; най-послѣ яви се сестра ми, прѣбра ни въ своята стая въ една турска кжща. Тука се почнаха жалбитѣ и плачоветѣ за незавидното ми положение. Най-послѣ възложихъ надеждитѣ си на Бога и отъ него очаквахъ подкрѣпа...

Прѣзъ Юний 1878 г. по прѣпоржката на Д-ръ Хакановъ бѣхъ повикана въ Пловдивъ и изпратена отъ князь Дондукова въ Росия — Киевъ да доведе нѣколко дѣвици — българки, които свършили въ Фундукиевската гимназия и живѣли тогава, като пансионерки въ Ливашовския пансионъ. Заминахъ съ малкия си синъ за Одеса прѣзъ Цариградъ, послѣ за Киевъ. Като разгледахъ нѣкои забѣлжителни мѣста: св. Лавра, църквата св. Софѣя, Крешатикъ, гдѣто се кръстилъ св. Владимиръ, и се запознахъ съ дѣда Иосифа Соколски, който живѣеше въ Лаврата, слѣдъ една почивка тръгнахъ съ три момичета прѣзъ Одеса, Цариградъ за Пловдивъ, тамъ оставихъ момичетата, набързо тръгнахъ за Ст.-Загора; защото синъ ми Стефанъ се разболѣлъ. Болѣстѣта прѣмина и азъ, слѣдъ като се

по-уталожи скръбта ми за загубата на другаря на живота ми и за лишението отъ срѣдства за живѣние, трѣбваше сега да помисля, че на грижата ми оставатъ двама сина—голѣмия на 17, а малкия на 14 години, та ще трѣбва да ги изуча и да усигурия бждащето имъ. Възложихъ надеждата си на Бога, и съ сълзи молихъ отъ Него подкрѣпа и упжтване и наистина, почувствувахъ въ себе си сила и рѣшителностъ; като се увѣрихъ, че всичко върви по Божията воля, рѣкохъ: напредъ! до сега съмъ работила за идеалъ, отъ сега ще работя за хлѣбъ. Писахъ на настоятелството въ Габрово, дали желаятъ, да имъ бжда пакъ учителка: получихъ благоприятенъ отговоръ. Пристигнахъ въ Габрово, дѣто получихъ добра заплата 12000 гр. годишно, поллеснихъ се и можахъ да подържамъ дѣцата си. Тамъ проживѣхъ 3 години добъръ животъ, съ добри колеги и разумни настоятели.

Въ 1881 г. бѣхъ извикана отъ г-на Груева, директоръ на просвѣщението въ Източна Румелия, да взема управлението на новооткриващата се въ Ст.-Загора дѣвическа гимназия.

За отварянето на гимназията ще спомѣна слѣдното: въ обласното събрание въ Пловдивъ се рѣшило да се отварятъ 4 гимназии — 2 мжжки, въ Пловдивъ и Сливенъ и двѣ дѣвически — едната въ Пловдивъ, а за другата станали бурни дебати. Ст.-Загорскитѣ депутати: покойнитѣ Д. Наумовъ и Д-ръ Стояновичъ настоятелно искали да има една гимназия въ Ст.-Загора, като доказвали, че тя трѣбва да се прѣдпочете; защото то е мѣстото, дѣто по-рано се е отворило дѣвическо училище, че отъ тамъ сж се разпратили учителки по много градове, та справедливо е да се отвори тамъ четвъртата гимназия.

Взели се въ внимание тѣхнитѣ доводи и се рѣшило, да се прѣименува Ст.-Загорско училище, от-ново отворено, въ областна дѣвическа гимназия. За управлението на тази гимназия бѣхъ повикана отъ Габрово и прѣзъ Августъ заминахъ да приема новата си длъжностъ. На 1 Септемврий 1881 г. се отвори гимназията съ водосвѣтъ при многобройна публика во главѣ Ст.-Загорскиятъ префектъ, г-нъ Н. Марковъ, който държа многозначителна рѣчь. Сжщия день се почна записванието на ученичитѣ, които се помѣстиха въ една турска кжща.

Голѣми затруднения, грижи и мжки срѣщнахъ въ това ново дѣло; прѣдстоеше ми да уреждамъ гимназия — ново учреждение, да завеждамъ регистри, дѣла, канцелария безъ писарь и въ добавакъ 21 часъ седмично; колегитѣ ми ще потвърдятъ това и тѣ бѣха прѣтрупани съ много работа, като взеха часове и въ мжжкото училище. Живи сж въ памятьта ми услугитѣ на г-на Н. Марковъ, който ме улесняваше не само съ съвѣтитѣ си, но изпращаше и секретаря си, г-на Димитра Загоровъ, да ме упжтва въ завождане канцеларски редъ, входящи и изходящи книги; длъжа имъ голѣма благодарностъ.

Освѣтъ управителка на гимназията, остави ми се и новооткрития въ 1882 — 1883 год. пансионъ при гимназията подъ мой надзоръ и отговорностъ съ една помощничка, учителка Варвара Страшева, която ржководише пансионеркитѣ; пансиона, както и гимназията, се помѣстиха въ новопостроеното областно здание, гдѣто се стекоха много ученички; додоха отъ Габрово 8 дѣвойки, мои ученички, г-нъ Директора изпрати 9 степендиянтки отъ Пловдивската гимназия. Като отговорна за реда и напредъка на новия пансионъ, азъ живѣяхъ въ самия

пансионъ и контролирахъ частния съдържателъ. Въ 1883 — 1884 учебна година изпрати се още една учителка — Евгения Танева, която, освѣнъ часоветѣ си, задължена бѣше, да ми помага въ канцеларията; тази учителка живѣеше сжщо при меня въ гимназията и се хранеше въ пансиона.

Директора на просвѣщението, г-нъ Груевъ, съ своята, на всички позната, тактичностъ и опитностъ въ учебното дѣло, съ своитѣ умѣли, полезни и наврѣмenni окржжни прѣдписания и опжтвания тури редъ и дисциплина въ новооткрититѣ учебни заведения; като сжщински баща — благодѣтель спомогаше на бѣднитѣ дѣца на пострадалитѣ родители, отпускаше степендии и врѣмenni парични пособия; за поощрение къмъ успѣха и на прѣдъка, изпратиха красиво подвързани книги, да се раздадатъ въ врѣме на испититѣ на ученичитѣ съ отличенъ успѣхъ; той видѣ плодъ отъ нашата гимназия въ 1884 — 1885 г. — имаше първи випускъ — 7 ученички съ шестокласно образование; хвала и честь на мждроту му управление!

Въ врѣме на съединението, когато повечето учители заминаха за турската граница доброволци, азъ не затворихъ гимназията, бѣхме почнали занятието на 3-й), но съ позволенieto на управляющия Источна Румелия, г-нъ Странски, само съ останалитѣ продължихме занятието и то само до обѣдъ, съ което поддържахме духа на подплашенитѣ Ст.-Загорски жители, които се готвяха да бѣгатъ, за да не пострадатъ пакъ. Мнозина говорѣха: „щомъ гимназията е отворена и пансионеркитѣ сж тукъ, то не е още толкова страшно!“. Слѣдъ обявяването на Сръбската война учреди се въ Ст.-Загора клонъ отъ червений кръсть, наредиха се комисии отъ по-възрастнитѣ госпoжи заедно съ единъ свѣ-

щеникъ, да събиратъ помощи за войниците. Тѣзи първи комисии — просителки — направиха много нѣщо, отъ всѣкъдѣ се стичаха волни помощи въ гимназията за войниците, цѣли топове отъ хасе и американъ пристигаха, ето защо азъ събирахъ по младитѣ госпожи слѣдъ обѣдъ въ гимназията, които крояха и шиеха долни дрѣхи за войниците, а пансионеркитѣ нищяха корпие (тевтикъ за рани); новитѣ бѣли дрѣхи испращахме въ Софiя, а съ събранитѣ горни дрѣхи: панталони, ентери, палта обличахме доброволцитѣ, които отиваха на война съ своитѣ потури.

На 14 Ноемврий споредъ телеграфическото съобщение за раляването на сина ми, капитанъ Топшевъ, заминахъ за Софiя и оставихъ за своя замѣстница въ гимназията г-ца Олга Храмцова (Митова), а въ пансиона—Варвара Страшева (Трифонова); въ Декемврий се завърнахъ и продължихъ работата.

Въ правилника на Источна Румелия за изпититѣ имаше голѣми усложнения: съ много тѣжка работа бѣше прѣтрупана програмата за зрѣлостнитѣ изпити и за тържественитѣ актове: ученикитѣ отъ I и II випускъ ще помнятъ тѣзи изпити, защото се изпитваха по всички прѣдмети отъ IV класъ нагорѣ по всичко учено. На тържественитѣ актове управителката даваше отчетъ за всичко, извършено прѣзъ цѣлата година за успѣха, не успѣха, спънкитѣ и затрудненията въ учебното дѣло; освѣнъ този отчетъ управителката за насърчаване на свършившитѣ ученички, за упжтването имъ въ новото поле на живота държеше рѣчь, и въ сжщото врѣме ги прѣпоржчваше на обществото, като свои рожби, които излизатъ вече отъ настойничеството и; въ сжщото врѣме бѣше длѣжна да съ-

стави втори отчетъ съ всички подробности и да го напечата въ брошури.

Слѣдъ съединението, когато гимназията мина подъ вѣдомостъта на Министерството на Просвѣщеніето, станаха нѣкои улеснения: пансиона стана държавенъ; назначи се отговорна за всичко надзирателка подъ контрола на гимназиалното управление, азъ се прѣименовахъ отъ управителка на директорка; замѣнниха се нежененитѣ учители съ женени; въведе се програмата отъ гимназиитѣ на княжеството и работа вървеше — гимназията на прѣдваше и се усиливаше, както въ числото на ученичкитѣ, така и въ учителския персоналъ.

Въ края на 1892 год. прѣзъ септемврий по съвѣта на гимназиалния лѣкаръ, Д-ръ Стояновичъ подадохъ въ Министерството прошение, придружено съ медицинско свидѣтелство, да бѣда освободена отъ занимаемата длѣжностъ, въ сщцото прошение приложихъ документитѣ си за 17 годишната си служба като учителка въ Стара-Загора, Габрово и Търново. Прѣзъ октомврий получихъ съобщение, че се изпълня прозбата ми и се уволнявамъ. Слѣдъ 11 годишна служба въ гимназията и 17 като учителка всичко 28 годишна служба на учебното поле, азъ се уволнихъ и се оттеглихъ на почивка. За мой замѣстникъ бѣше изпратенъ достойниятъ нашъ съгражданинъ, Г-нъ Атанасъ Илиевъ, който по-умѣло, по-систематически, като по-младъ и енергиченъ захвана и продължи започнатото отъ мене дѣло.

Скратявамъ спомѣнътъ отъ живота си до онова врѣме, кагато всичко си трѣгна редовно споредъ мждритѣ наставления отъ София—Министерството. Скратявамъ, защото всичко, случивше се отъ тогава, е живо въ паметъта на всѣкиго, особено на

дѣйцитѣ въ учебното поле, между които съмъ се движила; оставямъ тѣхъ на напишатъ нѣщо по-полезно и по-интересно

Ще спомѣна само за една радостъ, която развълнува утихналитѣ ми чувства и ме събуди, като отъ сънъ съ напомнянето на много мили за мене нѣща и случки; тази радостъ бѣще, че доживѣхъ да видя въ 1906 год. 25 годишния юбилей на гимназията, на която азъ бѣхъ първа директорка; кой на мое мѣсто не би се радвалъ, да види труда си увѣнчанъ съ успѣхъ?

Слѣдъ уволнението ми пенсионираха ме—опредѣлиха ми добра пенсия, която прѣтърпя изпослѣ различни фази: споредъ закона да се взема за базисъ сумата отъ заплатата на послѣднитѣ петъ години отъ учителствуването, пенсията ми отъ 330 лева мѣсечно спадна на 294 лева; съ слѣдующия законъ да се взема цѣлата сума отъ заплатата на всички учебни години, пенсията ми спадна на 158·65 лв., причината на това е, че въ турско врѣме заплатитѣ на учителитѣ бѣха малки (малки за сега, но голѣми за тогава), — азъ получавахъ 8 години 2500 гроша годишно, тази тогавашна заплата намали цѣлата сума отъ учителствуването ми.

Лани 1910 год. Народното Събрание, като признало, че старитѣ учители отъ турско врѣме сж онеправдани съ послѣдния законъ; тѣй като сж работили въ много трудни врѣмена, прибавено било къмъ чл. 14 отъ закона за пенсиитѣ нова алинея буква в; по тази прибавка пенсията ми се увеличи съ 80 лева мѣсечно. Обаче, тази година сжщата камара унищожи буквата в и даде обратна сила на закона (подиграха се съ старитѣ учители). Най-обидното е, че трѣбва да повръщаме даденото за една година възнаграждение! Азъ трѣ-

бва да повърна 960 левв! Имамъ да благодаря, че почнаха да ми удържатъ по 40 лева мѣсечно, та ще изплатя сумата 960 за 2 години. Отъ 1 мартъ 911 азъ получавамъ по 118 лева пенсия.

Отъ 1892 год. Ноемврий се започва моя тихъ, скромень, като на всѣка стара жена, обикновенъ кжшенъ животъ; живѣя въ Ст.-Загора, лѣтно врѣме гостувамъ на синоветѣ си въ София и Хасково; вземамъ участие, като частно лице, въ всѣко ново проявление, ново и полезно прѣдприятие. За да избѣгна бездѣйствието, което ми е отъвратително и ме мжчи, азъ рѣшихъ да посвѣтя останалото врѣме отъ живота си за полза на моитѣ стари сестри, съ каквото можа и до колкото ми позволяватъ силитѣ и възрастта. За тази цѣль захванахъ да прѣвождамъ малки книжки съ религиозно съдържание отъ руски и французки; едни отъ тѣзи книжки сж вече издадени, а други чакатъ благоприятно врѣме. Членка съмъ въ слѣдующитѣ благотворителни дружества: „Добрий Самарянинъ“, и въ двѣтѣ „Енорийски Братства въ Ст.-Загора“ при църквитѣ „св. Димитрий и св. Николай“; призната съмъ за почетень членъ отъ Благодарителното Ст.-Загорско Дружество въ София. Занимавамъ се съ ржководѣние, жицѣя и чакамъ да бжда повикана отъ тамъ, за кждѣто е назначенъ всѣки чловѣкъ.

До сега мисълта ми бѣше концентрирана само въ миналото, което съ слаби, едва доловими за буйното младенческо въображение, черти, можахъ да възкрѣся удивителната епопея на народното ни, приготвено отгорѣ, възраждане. Старческата ми немощъ изневѣрва на огненото ми желание: полезна да бжда на тебе, мило младо поколѣние и съ послѣдняята, угасваща искра на живота ми. За тебе, надеждо на отечеството ми, за което рабо-

тихъ цѣли четиридесетъ години, иживихъ младеж-
китѣ си сили, за да поставя въ Ст.-Загора, въ
България отчасти, едно камъче въ гравдиозната
основа на оня красивъ монументъ, който се из-
гради отъ сѣратниците ми на рисуваната отъ ме-
ня, епоха, епоха—достояние на едно тревожно ми-
нало, минало, пълно съ надежди на светли, едва
доловими, идеали; минало, пълно съ свѣто-лучезар-
ния образъ на единъ блѣнъ, реализиранъ съ из-
грѣването и на политическата ни *свобода*, за ко-
ято работихме, за която живѣхме и която Вамъ,
младо, скжпо за насъ поколѣние, Ви подарихме;
подарихме Ви заедно съ този кивотъ на завѣта—свѣт-
лото бждаше на разпокжсаното ни отечество отъ
двуострия мечъ на двуличната политическа опе-
рация, извършена въ Берлинъ въ 1877 год. Ние
ратувахме, ние работихме за цѣлокупна България,
крайщата на която тѣй немилостиво обрѣзаха по-
литическитѣ безсърдечни оператори.

Вамъ, млади, оставяме да догонвате идеала,
завѣтътъ на нашитѣ, потънали въ мухола на за-
бравата, младици. Може би, нѣкои любопитни;
пълни съ жара на бждащето, да запитатъ своята
прабаба—работница въ трънливото поле на про-
свѣтата—въ шо се състои тоя идеалъ, бълнуванъ
отъ едно сжщество, кандидатъ за гроба, което ис-
ка да направи моралното си завѣщание; което за
изпълнителъ на послѣдната си воля остава тебе,
младо поколѣние!

Ето завѣтътъ ми, ето завѣщанието ми: ти мой
душе приказщецо, младо поколѣние, приведи въ
изпълнение:

Ние, вашитѣ дѣди, работихме въ тъмнитѣ за-
вои на робията; намъ бѣ запрѣтено отъ зловѣщата
стоглава—по-право—хиляднаглава хидра—тирани-

ята не само да говоримъ, но и дори да не помислюваме името: *свобода, братство, равенство*. За тия три словца, които днесъ сж тѣй равнодушно изричани отъ устата ви, сж страдали хиляди мъченици изъ разнитѣ слоеве на обществото ни. И сега още слушамъ съ духовния си слухъ въздишкитѣ, риданията, писъцитѣ, прѣдсмъртното охкане на треперящитѣ жертви по бѣсилкитѣ! Днесъ съ духовния си глѣдъ виждамъ конвулзийтѣ на тия светии, когато се гърчаха подъ позорния стълбъ! Днесъ още слушамъ гласа имъ: гласъ въпиющий всрѣдъ побѣсенялата турска сгань, гласа на Ст.-Загорскитѣ мъченици: Колю Ганчевъ, Господинъ Михайловски и др., който подъ голитѣ саби и байонети на турския войникъ, каза послѣдната си воля, своя завѣтъ на обичния си народъ: „братя, отмъстете за насъ!“ Велика Русия, великодушний царь Освободитель, Александъръ II, чу тоя гласъ, понесенъ чрѣзъ тока на безжичния телеграфъ и донесенъ до слуха му и изрече могущото слово: да грѣйне свободата! И ето величествена, лучезарна, облѣна съ кръвитѣ на 100,000 хилядна руска жертва свободата се роди, треперяща, осмѣна и съ крилѣтѣ на небеснитѣ херувими литна надъ отечеството ни, пѣяща химна на благодарността къмъ Създателя горѣ на небесата, къмъ възродителя ѣ долу на земята, нейния Отець — родителъ — царя Освободителя. Потрѣбно ми е перото на поета, четката на божествения художникъ — рисувачъ, за да Ви прѣдставя обаята, гържеството, ликуването на насъ първитѣ свидѣтели на свободата, когато глѣдахме окървавения и образъ, да лѣти високо въ хоризонта, а чистителната ржка на великия Царь-Освободитель, какъ съ сълзи миеше тоя окървавенъ ликъ и му придаде лика, образа на

Балканска Хубавица—Свободна България, окичена съ розитъ на Емса, които подъ развалинитъ на Ст.-Загора, подъ топовнитъ гърмежи на Шипка, подъ огнитъ кости на русина и българина, умрѣли, братски прѣгърнати, цѣвнаха, за да сплетатъ, окичатъ вѣнеца и, сложенъ отъ ржката на създателя ѝ—Александра II—върху, неукрѣпналата ѝ още отъ буритъ на политическия аквилонъ—глава.

Вижда ли се още окървавения ликъ на многострадална България отъ съврѣменнитъ ѝ потомци! Помнятъ ли сж нейнитъ страдания отъ Вазъ, мои внучки и внукове? Не, мнозина отъ Вазъ не само забравихте, но едва ли спомвате за страданията на майка си, България! Още по-ужасенъ спомѣнъ нося въ гроба, нося като поздравъ на моитъ починали съратници, тази зловѣща истина, горчива за припомване, отровна за изказване. Нима моитъ уста, които възпѣваха, изгрѣващата свобода, ще бждатъ въ сила, кога напусна тоя свѣтъ, да кажа: нашитъ и моитъ внуци забравиха България! Тѣ еднакво обичатъ дори и далечна Австралия, отъ гдѣто имъ се праща привѣта на работника — „тѣхенъ братъ“. Тѣ намразиха кръвния си роденъ братъ, за да обикнатъ тогова, когото не познаватъ; тогова, съ когото не сж свързани ни съ вѣра, ни съ езикъ, ни съ традиция. Нима на Паисия, на Софрония, на Неофита Бозвели, на Неофита Рилски, на диакона Левски,—на тия свѣтила на вѣрския ни хоризонтъ, когато замина отъ тука и се срѣщна горѣ съ тѣхъ, ще мога безъ срамъ на лицето, безъ завързване на езика, да кажа: вѣрата, която ви движеше, тласкаше, опиваше до забравяне, до самопожертвование, тая вѣра сега не се тачи, не се зачита за нищо отъ много отъ моитъ внуци и вашитъ правнуци! Нима мога каза,

че тая сжщата вѣра е подигравка въ устата имъ? Не, нѣмамъ сили, да допринеса това разочорование на труженцитѣ за Българската свобода!

Не, не мога имъ каза: мнозина отъ вашитѣ потомци не обичатъ, не милѣятъ народа си! Не работятъ за свѣстяването на мнозинството, а всичкитѣ сили сж устрѣмили къмъ подвига: работници отъ цѣлъ свѣтъ, сплотявайте се въ едно! Не мога изрѣкж фразата: тѣ сж наемни работници, не пазятъ отъ вълци грабители повѣреното имъ стадо. Простете ми, мили мои внучки и внуци, тия старчески излияния на наболѣлата ми душа! Едно ще ви моля: когато гоните общочовѣшкия идеалъ, не забравяйте, че сте българи! Когато изучвате съ възторгъ економическото „вѣрую“ на Маркса, Енгелса, на Максимъ Горки и др. съврѣмени гиганти на новомодната мисль, незабравяйте и „вѣруюто“ на Паисия и пр. ратници, които и сега викатъ: само чрѣзъ вѣрата, само чрѣзъ Твореца се избавихме отъ турския и грѣцки гнетъ, и само чрѣзъ нея, чрѣзъ Него ще бждемъ избавени отъ новия гнетъ на духовната, на економическата, и политическата на нова робия, готвяна тѣй неусѣно, тѣй бързо, тѣй пламенно отъ мнозина Вазъ, моитѣ внуци; робия, която не ще има край; робия, която ще бъде безъ зора; робия, която ще изтрѣбе Българския народъ, Българщината отъ лицето на земята... Дано не се изпълнятъ никога тия мои тревожни бълнувания! Дано настѣпи реакцията на това модно опиянение; дано своеврѣмено отишлитѣ надалечъ, се повърнатъ пакъ въ лоното на вѣрата, на черквата, на забравеното Отечество! Дано гласътъ на умирающата ви баба намѣри отзвукъ въ сърдцата на Вазъ, мили мои, чада и внуци.

Аминъ!

